

pēdējos PSRS pastāvēšanas gados⁷ un tiek turpināta arī mūsdienās gan Krievijā,⁸ gan Rietumos,⁹ saglabās aktualitāti arī nākotnē.

Pats K. Sokolovs atzīmē tautas resp. sabiedrības un inteligences ideoloģisko atsvešināšanos: tautai noteicošā ideoloģija bija – kā izdzīvot un iedzīvoties (*выживай и обогатись*), un galvenās vērtības sabiedrībā bija materiālā labklājība, personiskā brīvība un izdevīgs darbs. Savukārt padomju kultūrpolitikas vēsturē bija gan liberalizācijas, gan politisko represiju periodi, taču tās pamats palika nemainīgs: tā bija slēgtas, no ār pasaules norobežotas sabiedrības veidošanas politika. Padomju kultūras politikas ideāls bija šķiriski ierobežota un monolīta, visu iespējamo subkultūru izpaušmes nivelējoša vai vēl labāk – tās noraidoša sabiedrība.

Kopumā Konstantīna Sokolova pētījums par inteligences un padomju varas pārstāvju attiecībām Padomju Savienības maksimālās varenības un pakāpeniska norieta laikmetā ir interesants un faktoloģiski nozīmīgs darbs, kas turklāt sniedz ieskatu arī jaunākajās Krievijas postpadomju historiogrāfijas tendencēs un metodēs. Tādēļ šī monogrāfija būs noderīga ikvienam, kurš interesējas par padomju politiskās sistēmas vēsturi un tās interpretācijās iespējām.

Mārtiņš Mintauris

⁷ Radzihovskis L. No psihologa redzes viedokļa // Avots. – 1990. – Nr. 3. – 47.–50. lpp.

⁸ Гудков Л. Д. Перерождение “советского человека” (об одном исследовательском проекте Левада-Центра) // Одиссей 2007. Человек в истории / Гл. ред. А. Я. Гуревич. – Москва, 2007. – С. 398–436.

⁹ Yurchak A. Everything was Forever, Until It was no More. The last Soviet Generation. – Princeton University Press, 2005. – 352 p.

LATVIJAS VĒSTURNIEKU KOMISIJAS RAKSTI
25. sējums

OKUPĀCIJAS REŽĪMI
BALTIJAS VALSTĪS
1940 – 1991

Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2008. gada pētījumi un starptautiskās konferences materiāli, 2008. gada 30.–31. oktobris, Rīga. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. – 747 lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 25. sēj.)

2009. gadā klajā nācis jau 25. Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu krājums. Šis krājums atšķiras no līdz šim iznākušajiem. Pirmkārt, jau apjoma ziņā tas ir visplašākais sējums, jo tajā ir apvienoti divu veidu raksti: 2008. gadā sagatavotie pētīnieku raksti un 2008. gada 30.–31. oktobrī notikušās

starptautiskās konferences referāti. Līdz ar to grāmata ir ļoti apjomīga – 747 lappuses. Otrkārt, šajā izdevumā nav ievērota līdzšinējā prakse, kad pētījumi par holokaustu ir izdoti atsevišķā krājumā, jo šeit ir iekļauts Dz. Ērgļa pētījums par ebreju slepkavošanu 1941. gadā Krustpils ebreju kapsētā. Treškārt, raksti aptver mazliet ilgāku laika posmu nekā līdz šim, un proti, līdz 1991. gadam, t.i., līdz Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanai.

Šī sējuma īpatnības liek neviļus domāt, ka tas varētu būt arī pēdējais rakstu krājums, ko izdod Latvijas Vēsturnieku komisija būtiski samazinātā finansējuma dēļ. Tas būtu ļoti sāpīgs trieciens Latvijas vēstures izpētē, jo, tieši pateicoties komisijas aktivitātēm, ir izpētītas daudzas Latvijas vēsturei būtiskas tēmas. Nepastāvot finansējumam, daudzi aizsāktie darbi varētu palikt līdz galam neparādīti, kas nozīmētu arī vēstures izpētes tempa palēnināšanos. Jāatgādina visiem zināma patiesība, ka neviena cita valsts nav ieinteresēta maksimāli objektīvi pētīt Latvijas vēsturi. Šajā sakarā Latvijas Valsts prezidents Valdis Zatlers rakstu krājuma atklāšanā 2009. gada 30. septembrī gan izteica pārliecību, ka arī turpmāk Latvijas Vēsturnieku komisijai tiks piešķirti līdzekļi izpētei, gan neminot to apjomus.

Rakstu saturs gan pirmajā – rakstu, gan otrajā – konferences materiālu daļā ir ļoti dažāds gan pēc nozīmes, gan apjoma. Tādēļ tajā sev svarīgas tēmas atradīs daudzi vēstures interesenti.

Kopumā krājumā publicēts 41 raksts (pirmajā daļā 16 un otrajā daļā 25). Pirmā daļa iedalīta trijās grupās, kurās attiecīgi aplūkots pirmais padomju okupācijas periods, nacistiskās Vācijas okupācijas laiks, otrais padomju okupācijas periods.

Pirmo grupu ievada Dainas Bleieres raksts par Latvijas PSR nomenklatūras veidošanos 1940.–1941. gadā. Tā ir ārkārtīgi daudzšķautņaina tēma, par kuru savulaik ir veidojušies daudzi mīti. Kā jau autore raksta sākumā norādījusi, tieši “padomju režīma mazās skrūvītes ļoti bieži bija tās, kas veidoja priekšstatu” par padomju režīmu. Tāpēc izpētīt padomju nomenklatūras veidošanās īpatnības ir svarīgi, lai varētu objektīvāk izprast Latvijas sovetizāciju. No raksta kļūst skaidrs, ka padomju funkcionāri pilnībā pārņēma savā kontrolē tikai svarīgākās jomas, bet kadru trūkuma dēļ daudzās jomās iecēla arī nepārbaudītus ierēdņus.

Nākamais šajā grupā ir Aigara Urtāna raksts par padomju cenzūru Latvijā līdz 1990. gadam, kurā tiek analizēti dažādi cenzūras veidi. Tomēr šeit tiek uzsvērts, ka, pielāgojoties laikam, autori sāka plaši izmantot darbos zemtekstus, kuru jēgu cenzori nevarēja vienmēr uztvert. Jānis Viļums raksta par Latvijas Nacionālo leģionu, norādot, ka tas iestājās par bruņotu cīņu, lai atjaunotu Latvijas valstisko neatkarību, tomēr padomju vara organizāciju spēja ātri likvidēt tās biedru pagrīdes darba pieredzes trūkuma dēļ. Inesis Feldmanis aplūko Latvijas vāciešu pēcizceļošanu 1941. gadā, ko apgrūtināja nepieciešamība vienoties par prombraucēju tiesisko statusu un mantiskām pretenzijām. Pēdējais šajā grupā ir Kārļa Dambiša pētījums par represijām pret 24. teritoriālā strēlnieku korpusa virsniekiem, aplūkojot vienu (Noriļskas Lamas ezera) nometni un tajā ieslodzīto latviešu virsnieku stāvokli un likteņus.

Otrajā grupā publicēti pieci pētījumi. Kārlis Kangeris pievērsies Latvijas valststiesiskajiem, pilsonības un materiālo vērtību jautājumiem vācu okupācijas laikā, savukārt Dzintars Ērglis raksta par holokausta izpausmēm Krustpilī. Vislielāko uzmanību piesaistīja autoru grupas (Kārlis Kangeris, Uldis Neiburgs, Rudīte Vīksne) raksts par Salaspils nometnes atspoguļojumu avotos un historiogrāfijā. Autori ir aplūkojuši iespējami daudz avotus un tomēr ir spiesti secināt, ka informācija nav un droši vien nekad nebūs pilnīga dažādu iemeslu dēļ, taču vismaz atsevišķas lietas ir pārbaudāmas, kas zinātniskajā literatūrā līdz šim nav darīts. Autori lieliski parāda, no

kurienes un kādā veidā ir radušās padomju laika “vispārzināmās patiesības” par Salaspils nometni. Šo grupu noslēdz Ulda Neiburga raksts par Latvijas Centrālās padomes izpētes aktualitātēm un rezultātiem, precizējot LCP dokumentu nonākšanas laiku demokrātisko valstu rokās, un Ojāra Stepena raksts par padomju propagandu Latvijā no 1944. gada jūlija līdz 1945. gada maijam, aplūkojot galvenos propagandas uzdevumus un sauļklus.

Trešajā grupā publicēti seši raksti par laikposmu no 1944. līdz 1990. gadam. Ēriks Jēkabsons aplūkojis vienu pretošanās kustības aspektu, proti, poļu līdzdalību nacionālajā pretošanās kustībā Latvijā 1944.–1950. gadā. Lai gan uz visas pretošanās fona visai nenozīmīga, tomēr arī tā ir svarīga pretošanās sastāvdaļa, ko nedrīkst aizmirst.

Ginta Brūmane iztirzājusi 327 Latvijas padomju politisko plakātu rašanos un raksturīgākās iezīmes pēckara pirmo divdesmit gadu laikā. Antonijs Zunda apskatījis starptautisko attiecību kontekstā Baltijas valstu jautājumu detantes periodā (1963–1969), secinot, ka būtisku izmaiņu Rietumvalstu nostājā nav bijis, neskatoties uz problēmām, kas radās sakarā ar baltiešu diplomātu novecošanu, misiju finansējuma avotu izsīkumu un baltiešu zelta piederību. Par Latvijas PSR historiogrāfijas attīstības īpatnībām 1987.–1990. gadā apkopojošu pārskatu sniedzis Aleksandrs Ivanovs. Lai gan vērtēts īss laika posms, tomēr tas ir pārmaiņu laiks, kad katram rakstam bija liela nozīme. Svarīgs ir secinājums, ka 1990. gadā pamatvilcienos jau bija izveidojušies konceptuālie rāmji Latvijas jaunākās vēstures izpētē. Jānis Taurēns aplūkojis Latvijas neatkarības atjaunošanas perioda (1988.–1991. g.) ārpolitiskās problēmas, Latvijas diplomātijas izveidi, kā arī nostājas izmaiņas šajā posmā. Pēdējais šajā daļā ir Aijas Kalnciema raksts par Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu 1991. gadā, kas balstīts uz atsevišķiem dokumentiem, kas glabājas Latvijas Valsts arhīva fondos.

Rakstu krājuma otro daļu veido 2008. gada 30.–31. oktobra starptautiskās konferences “Okupācijas režīmi Baltijas valstīs (1940–1990): izpētes rezultāti un problēmas” referāti, kas daļēji ir paplašināti un pārveidoti par rakstiem. No 30 konferencē nolasītajiem referātiem šeit publicēti 25 raksti. Par konferences gaitu un referātiem detalizētāks pārskats ir publicēts iepriekš “Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā”.¹

Konferencē tika prezentētas dažādas tēmas. Paplašināto referātu saturs un nozīme atšķiras, jo referenti bija izvēlējušies dažādas pieejas to struktūrā. Vairāki referenti konferencē būtībā uzsvēra jau iepriekš izteiktās idejas, tādējādi tās padarīdami zināmas plašākai publikai, savukārt citi aplūkoja kādu konkrētu izpētes jautājumu. Tomēr vislielāko interesi raisa tieši Krievijas vēsturnieku devums (Jeļena Zubkova, Boriss Sokolovs) un nostāja daudzos jautājumos, kuros Latvijas un Krievijas vēsturnieku starpā principā valda atšķirīgi viedokļi. Tomēr šo vēsturnieku sniegums ļauj cerēt uz pozitīvām pārmaiņām kompromisa virzienā.

Kopumā Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu 25. sējums sniedz ieskatu dažādās Latvijas vēstures tēmās un ir nozīmīgs turpinājums 1998. gadā iesāktajam komisijas darbam. Cerēsim, ka tas nebūs pēdējais.

Edvīns Evarts

¹ *Evarts E.* Starptautiskā konference “Okupācijas režīmi Baltijas valstīs (1940–1990): izpētes rezultāti un problēmas” // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 2008. – Nr. 4. – 173.–176. lpp.